ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

ΕΥΛΙΜΕΝΗ

Τόμ. 2 (2001)

ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001)

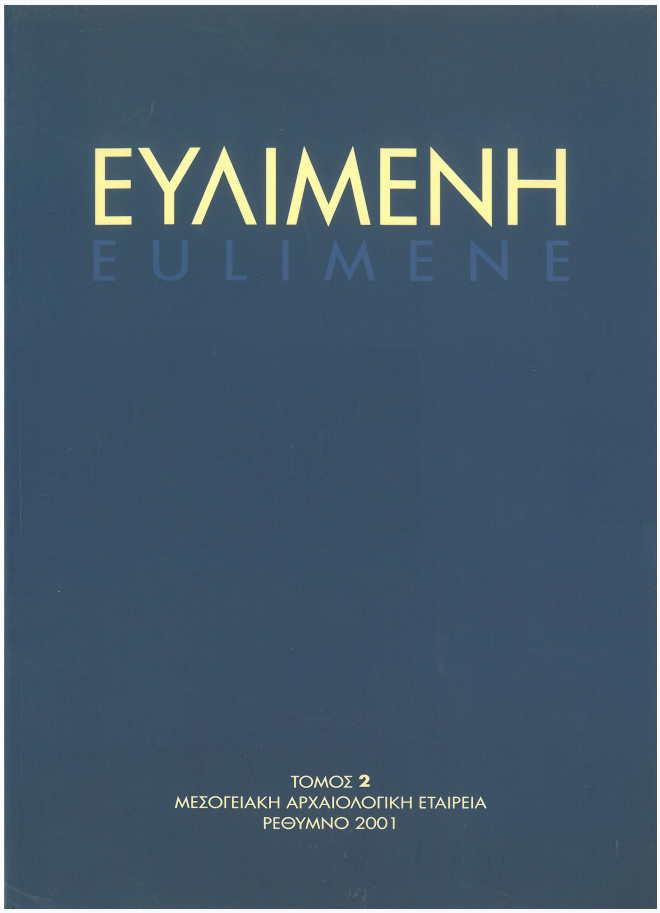

Ο θησαυρός Γυθείου IGCH 170

Ι. Κολτσίδα–Μακρή

doi: 10.12681/eul.32703

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** ΕΚΤ | **Πρόσβαση:** 20/01/2026 17:47:26

ΕΥΛΙΜΕΝΗ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ,
ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑ

Τόμος 2
Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία
Ρέθυμνο 2001

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Π. Μανουσάκη 5 – Β. Χάλη 8
GR 741 00 – Ρέθυμνο

PUBLISHER
MEDITERRANEAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY
P. Manousaki 5 – V. Chali 8
GR 741 00 – Rethymno

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Δρ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Χανιά)

PUBLISHING DIRECTORS–EDITORS
Dr. Nikos Litinas (Rethymno)
Dr. Manolis I. Stefanakis (Chania)

Η Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία και οι Εκδότες του περιοδικού ευχαριστούν θερμά την Ιερά Μονή Αρκαδίου, τον Δήμο Αρκαδίου και την Konstantin Travel Ε.Π.Ε. του κ. Κωνσταντίνου Κωνσταντινίδη για τις χορηγίες τους στη δαπάνη της έκδοσης.

Mediterranean Archaeological Society and the Editors wish to thank the Monastery of Arkadi, the Municipality of Arkadi and Mr. Konstantinos Konstantinides – Konstantin Travel (P.L.C.) for their sponsorship.

© ΕΥΛΙΜΕΝΗ EULIMENE 2001

ISSN: 1108–5800

Επιστημονική Επιτροπή
Καθ. Πέτρος Θέμελης (Ρέθυμνο)
Καθ. Νίκος Σταμπολίδης (Ρέθυμνο)
Δρ. Alan W. Johnston (Λονδίνο)
Καθ. Άγγελος Χανιώτης (Χαϊδελβέργη)
Δρ. Ιωάννης Τουράτσογλου (Αθήνα)
Καθ. Σοφία Καμπίτση (Ρέθυμνο)

Advisory Editorial Board
Prof. Nikos Stampolidis (Rethymno)
Prof. Petros Themelis (Rethymno)
Prof. Angelos Chaniotis (Heidelberg)
Dr. Alan W. Johnston (London)
Dr. Ioannis Touratsoglou (Athens)
Prof. Sophie Kambitsis (Rethymno)

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ είναι μία επιστημονική περιοδική έκδοση που περιλαμβάνει μελέτες στην Κλασική Αρχαιολογία, την Επιγραφική, τη Νομισματική και την Παπυρολογία εστιάζοντας στον Ελληνικό και Ρωμαϊκό κόσμο της Μεσογείου από την Υστερομινωϊκή / Υπομινωϊκή / Μυκηναϊκή εποχή (12ος / 11ος αι. π.Χ.) έως και την ύστερη αρχαιότητα (5ος / 6ος αι. μ.Χ).

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ περιλαμβάνει επίσης μελέτες στην Ανθρωπολογία, Παλαιοδημογραφία, Παλαιοπεριβάλλον, Παλαιοβοτανολογία, Ζωοαρχαιολογία, Αρχαία Οικονομία και Ιστορία των Επιστημών, εφόσον αυτές εμπίπτουν στα προαναφερθέντα γεωγραφικά και χρονικά όρια. Ευρύτερες μελέτες στην Κλασική Φιλολογία και Αρχαία Ιστορία θα γίνονται δεκτές, εφόσον συνδέονται άμεσα με μία από τις παραπάνω επιστήμες.

Παρακαλούνται οι συγγραφείς να λαμβάνουν υπόψη τους τις παρακάτω οδηγίες:

1. Οι εργασίες υποβάλλονται στην Ελληνική, Αγγλική, Γερμανική, Γαλλική ή Ιταλική γλώσσα. Κάθε εργασία συνοδεύεται από μια περίληψη περίπου 250 λέξεων σε γλώσσα άλλη από εκείνη της εργασίας.
2. Συντομογραφίες δεκτές σύμφωνα με το *American Journal of Archaeology, Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets, ASP*.
3. Τα γραμμικά σχέδια γίνονται με μαύρο μελάνι σε καλής ποιότητας χαρτί με ξεκάθαρους χαρακτήρες, ώστε να επιδέχονται σμίκρυνση. Οι φωτογραφίες είναι ασπρόμαυρες, τυπωμένες σε γυαλιστερό χαρτί. Όλα τα εικονογραφικά στοιχεία είναι αριθμημένα σε απλή σειρά.
4. Οι εργασίες στέλνονται σε δύο εκτυπωμένα αντίτυπα συνοδευόμενα από το κείμενο σε δισκέτα ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Είναι υποχρέωση του κάθε συγγραφέα να εξασφαλίζει γραπτή άδεια για την αναπαραγωγή υλικού που έχει δημοσιευτεί αλλού ή είναι αδημοσίευτο.

Οι συγγραφείς θα λαμβάνουν δέκα ανάτυπα και έναν τόμο του περιοδικού. Επιπλέον ανάτυπα θα μπορούν να αγοραστούν.

Συνδρομές – Συνεργασίες – Πληροφορίες:
Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία, Π. Μανουσάκη 5 – Β. Χάλη 8, Ρέθυμνο – GR 74100
Δρ. Νίκος Λίτινας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας, Ρέθυμνο – GR 74100
Δρ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης, Καλύβες – Αποκορώνου, Χανιά – GR 73003

EULIMENE is a referred academic periodical which contains studies in Classical Archaeology, Epigraphy, Numismatics, and Papyrology, with particular interest in the Greek and Roman Mediterranean world. The time span covered by EULIMENE runs from the Late Minoan / Sub Minoan / Mycenean period (12th / 11th cent. BC) through to the late Antiquity (5th / 6th cent. AD).

EULIMENE will also welcome studies on anthropology, palaiodemography, palaio–environmental, botanical and faunal archaeology, the ancient economy and the history of science, so long as they conform to the geographical and chronological boundaries noted. Broader studies on Classics or Ancient History will be welcome, though they should be strictly linked with one or more of the areas mentioned above.

It will be very much appreciated if contributors consider the following guidelines:

1. Contributions should be in either of the following languages: Greek, English, German, French or Italian. Each paper should be accompanied by a summary of about 250 words in one of the above languages, other than that of the paper.
2. Accepted abbreviations are those of *American Journal of Archaeology, Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets, ASP*.
3. Line drawings should be in black ink on good quality paper with clear lettering, suitable for reduction. Photographs should be glossy black–and–white prints. All illustrations should be numbered in a single sequence.
4. Please send two hard copies of your text and one version on computer disc.

It is the author's responsibility to obtain written permission to quote or reproduce material which has appeared in another publication or is still unpublished.

Ten offprints of each paper, and a volume of the journal will be provided to the contributors free of charge. Additional offprints may be purchased.

Subscriptions – Contributions – Information:
Mediterranean Archaeological Society, P. Manousaki 5 – V. Chali 8, Rethymno – GR 74100
Dr. Nikos Litinas, University of Crete, Department of Philology, Rethymno – GR 74100
Dr. Manolis I. Stefanakis, Kalives – Apokoronou, Chania – GR 73003

web : http://www.phl.uoc.gr/eulimene/
mail : eulimene@mail.com

Περιεχόμενα
ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001)

List of contents
EULIMENE 2 (2001)

Περιλήψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti 7

A. Corso, Attitudes to the Visual Arts of Classical Greece in Late Antiquity 13

V. Karageorghis, Some innovations in the burial customs of Cyprus (12th –7th centuries BC) 53

D. Paleothodoros, Satyrs as shield devices in vase painting 67

Κ. Ρωμιοπούλου, Πτηνοὶ Ἔρωτες ὕπνῳ εὕδοντες 93

M.W. Baldwin Bowsky, Gortynians and others: the case of the Antonii 97

Ι. Κολτσίδα–Μακρή, Ο θησαυρός Γυθείου *IGCH* 170 121

V.E. Stefanaki, Sur deux monnaies de bronze inédites d'Hiérapytna. Monnayage hiérapytnien et timbres amphoriques à l'époque hellénistique 129

M.D. Trifiró, The hoard Αρκαλοχώρι–Αστρίτσι 1936 (*IGCH* 154) 143

D. Jordan, Ψήγματα κριτικής, 4–10 [συνέχεια του άρθου «Ψήγματα κριτικής», Ευλιμένη 1 (2000), 127–131] 155

A. Agelarakis, On the Clazomenian quest in Thrace during the 7th and 6th centuries BC, as revealed through Anthropological Archaeology 161

C. Bourbou, Infant mortality: the complexity of it all! 187

Περιλήψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti

Antonio Corso, Attitudes to the Visual Arts of Classical Greece in Late Antiquity, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 13–51

Attitudini tardoantiche nei confronti delle arti visive della Grecia classica. Argomento del presente articolo è lo studio dei diversi momenti tramite i quali la concezione dell'arte classica è progressivamente cambiata nel periodo che va dall'età dei Severi a quella di Giustiniano. Punto di partenza di questo processo è la tesi, asserita da Flavio Filostrato nella «Vita di Apollonio di Tiana», che l'arte di creare simulacri deve basarsi sulla *phantasia* e non sulla *mimesis*. Sempre a partire dall'età severiana, sale alla ribalta l'idea che i simulacri ottimali possano divenire abitacoli delle divinità rappresentate e siano pertanto magicamente provvisti della vita e delle facoltà di questi: tale concezione può essere appieno apprezzata nel *de statuis* di Callistrato. Inoltre, la concezione idealizzata delle arti visive di età classica, e soprattutto tardoclassica, considerate provviste di un messaggio edonistico, in seno alla seconda sofistica, comporta la condanna di queste produzioni artistiche da parte dei Padri della Chiesa, che ritengono i simulacri antichi corruttori dei costumi, oltrechè privi di valore dal punto di vista teologico. Tale condanna prelude alla distruzione di non pochi simulacri pagani praticata dai seguaci più estremisti del Cristianesimo tra 4 e 5 sec. Inoltre, il gusto cambia e, a partire dalla seconda metà del 4. sec., i palazzi e le ville provvisti di facciate scenografiche, le pitture e i mosaici ricchi di colori e involucranti gli spazi interni, piacciono di più talora delle opere d'arte antiche, in particolare delle statue. Tuttavia, a partire dal 4 sec., matura nella cultura cristiana il principio che si deve distinguere tra il pregio artistico delle statue classiche, che si può ammirare, e il loro contenuto religioso, che invece è inaccettabile. Questa distinzione sta alla base della fioritura di musei di statue antiche, in occidente durante il periodo fra l'ultimo quarto del 4. sec. e la prima metà del 5, a Costantinopoli tra Costantino e Giustiniano. L'articolo è chiuso da alcune note sull'affermazione in tale corso di tempo della convinzione che le statue in marmo di età classica non fossero colorate, ma mostrassero il colore del marmo, della tesi che la scultura era più importante della pittura nella Grecia classica, e infine di interpretazioni ingentilite, edonistiche e idealizzate dell'arte classica.

V. Karageorghis, Some innovations in the burial customs of Cyprus (12th – 7th centuries BC), ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 53–65

Μερικές αλλαγές στα ταφικά έθιμα της Κύπρου (12^{ος}–7^{ος} αι. π.Χ.). Σ' αυτή τη μελέτη γίνεται προσπάθεια να καταδειχθούν οι αλλαγές στην ταφική αρχιτεκτονική και τα ταφικά έθιμα της Κύπρου κατά την περίοδο μεταξύ του 12^{ου} και του 7^{ου} αι. π.Χ., από την εποχή δηλαδή που εμφανίζονται στην Κύπρο οι πρώτες πολιτιστικές καινοτομίες κατά

τις αρχές του 12ου αι. π.Χ. Οι αλλαγές στην ταφική αρχιτεκτονική κορυφώνονται κατά τον 11ο αι. π.Χ. με την εμφάνιση των τάφων με στενόμακρο δρόμο και μικρό τετράπλευρο θάλαμο, που θα μεταφέρθηκαν στο νησί από το Αιγαίο, με την άφιξη των πρώτων Αχαιών αποίκων. Είναι τότε που παρατηρούνται και τα πρώτα δείγματα καύσης των νεκρών. Γίνεται εκτενής αναφορά στις «ηρωϊκές» ταφές του 8ου–7ου αι. και επιχειρείται σύγκριση με ανάλογα φαινόμενα στο Αιγαίο, ιδίως στην Κρήτη και την Ετρουρία, και συσχετίζονται τα νέα ταφικά έθιμα με τις νέες κοινωνικές δομές που χαρακτηρίζουν τις χώρες τις Μεσογείου, με την εμφάνιση της αριστοκρατικής άρχουσας τάξης και του ανάλογου τρόπου ζωής και συμπεριφοράς.

D. Paleothodoros, Satyrs as shield devices in vase painting, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 67–92

Σάτυροι ως επισήματα ασπίδων στην αγγειογραφία. Περίπου 120 αγγεία της αρχαϊκής και πρώιμης κλασικής περιόδου παρουσιάζουν ασπίδες με τη μορφή του σατύρου ως επίσημα. Τεχνοτροπικά, στον μελανόμορφο ρυθμό επικρατεί το θέμα της ανάγλυφης μάσκας, που εγκαινιάζει ο Κλειτίας, ενώ στον πρώιμο ερυθρόμορφο κυριαρχεί ο Επίκτητος με την εισαγωγή δύο θεμάτων, της μετωπικής μάσκας και της μάσκας σε προφίλ και σκιαγραφία. Η εικονογραφική και αρχαιολογική ανάλυση δείχνει ότι η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος υπαγορεύεται από την επιθυμία των ζωγράφων να δημιουργήσουν μια εικονιστική ατμόσφαιρα, όπου κυριαρχούν οι αναφορές στον Διόνυσο και τον κόσμο του κρασιού.

Κ. Ρωμιοπούλου, Πτηνοὶ Ἔρωτες ὕπνῳ εὕδοντες, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 93–96

Sleeping Erotes in the National Archaeological Museum, Athens. Hellenistic plastic arts introduced a whole range of sleeping or resting types and styles; among them is the type of sleeping Eros in childlike appearance, which acquired great popularity in Roman times as a decorative statue for gardens or as a funerary statue symbolizing heroisation. The relation of Hypnos (Sleep) and Thanatos (Death) has been suggested as the reason for this subject becoming so popular in litterature and art. In this article are presented two unpublished statuettes of sleeping Eros depicting two different types of Eros, products of Attic workshops. They are dated around the end of 1st and in the 2nd cent. AD.

M.W. Baldwin Bowsky, Gortynians and others: the case of the Antonii, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 97–119

Οι Γορτύνιοι και οι άλλοι: η περίπτωση των Αντωνίων. Για τη συγγραφή μιας βάσιμης ιστορίας της κοινωνίας στη ρωμαϊκή Κρήτη θα πρέπει στο πλούσιο και διαρκώς αυξανόμενο επιγραφικό υλικό της Γόρτυνας να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στους Γορτυνίους και τους μη Γορτυνίους. Το όνομα Ἀντώνιος, διάφοροι φορείς του οποίου είναι γνωστοί στη Γόρτυνα από τον 1ο π.Χ. έως τον 2ο μ.Χ. αιώνα, αποτελεί ενδιαφέρον παράδειγμα ρωμαϊκού ονόματος γένους με εμπορικές αλλά και πολιτικές διασυνδέσεις. Στο άρθρο αυτό δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην παρουσίαση δύο περιπτώσεων. Η πρώτη είναι μια πρωτοδημοσιευμένη επιγραφή από τη Γόρτυνα, η οποία αναφέρεται σε

κάποιον Αντώνιο, αρχικά κάτοικο της Κυρήνης ή της Κυρηναϊκής, πριν αναλάβει πολιτικό αξίωμα στην αποικία της Κνωσού. Η δεύτερη περίπτωση, μια επιγραφή από την Έφεσο, αναφέρεται σε έναν κατά τα άλλα άγνωστο Γορτύνιο που διετέλεσε ιερέας της λατρείας του αυτοκράτορα· η επιγραφή αυτή μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε τη λατρεία της Ίσιδας και του Αυγούστου στο πλαίσιο της κοινότητας των εμπόρων που είχαν εγκατασταθεί στην ελληνική Ανατολή πριν από τη μάχη του Ακτίου. Η ένταξη αυτού του αναθήματος του Αντωνίου στο ιστορικό του πλαίσιο, του 2ου μ.Χ. αιώνα, μας επιτρέπει να συνδέσουμε τη συμμετοχή της Κρήτης στο Πανελλήνιον με την εξέλιξη της λατρείας του αυτοκράτορα στη Γόρτυνα και την επάνοδο της συγκλητικής διοίκησης στη Γόρτυνα. Οι Αντώνιοι που μαρτυρούνται στη Γόρτυνα —είτε είναι Γορτύνιοι είτε όχι— αντανακλούν επίσης την εκεί παρουσία πελατών και υποστηρικτών του Μάρκου Αντωνίου, του μέλους της τριανδρίας (όπως και στην Κόρινθο). Θα είναι αναγκαίο να επανεξετάσουμε την καθιερωμένη άποψη, ότι η Γόρτυνα υποστήριξε τον Οκταβιανό, ενώ η Κνωσός πήρε το μέρος του Αντωνίου.

Ι. Κολτσίδα–Μακρή, Ο θησαυρός Γυθείου *IGCH* 170, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 121–128

The Gythion Hoard IGCH 170. *IGCH* 170 was found at Gythion of Laconia in 1938. It consists of 33 silver coin–issues often occuring in Peloponnesian hoards: 1 drachm of Aegina, 32 triobols of Sikyon, 1 tetradrachm of Antiochus I Soter. The drachm issue, with two dots on the reverse incuse, dates to the second half of the 4th century B.C. The triobols follow the so–called reduced Aeginetan standard, with an average weight of about 2.6 gr. each; these can be attributed to the very last years of the 4th up to the first decades of the 3rd century B.C. The tetradrachm of Antiochus I, minted in Seleucia on the Tigris c. 278–274 B.C., is important for the chronology of the find. In a total of 23 coin hoards found in the Peloponnese, buried in the period between the middle of the 4th and the 2nd century B.C., four include Seleucid tetradrachms (17 in all); see the table in p. 124, of which 8 were minted in Seleucia on the Tigris.

It is probably an emergency hoard connected either with the troubled times of Cleomenes III's war (228–222 B.C.) or the Social War (220–217 B.C.). Thus, the period around the year 220 B.C. is *grosso modo* suggested as the possible burial date. The Gythion find is another important hoard for the dating of the triobols of Sikyon and also provides further evidence for coin circulation in the Peloponnese during the second part of the 3rd century B.C.

V.E. Stefanaki, Sur deux monnaies de bronze inédites d'Hiérapytna. Monnayage hiérapytnien et timbres amphoriques à l'époque hellénistique, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 129–142

Δύο αδημοσίευτα χάλκινα νομίσματα της Ιεράπυτνας: Ιεραπυτνιακά νομίσματα και σφραγίδες αμφορέων στην ελληνιστική εποχή. Η Ιεράπυτνα, φημισμένο λιμάνι της νοτιοανατολικής Κρήτης, κυρίως κατά τα ρωμαϊκά χρόνια, είχε ήδη αρχίσει να αναπτύσσεται στην ελληνιστική εποχή, από το τέλος του 3ου και στις αρχές του 2ου π.Χ. αιώνα. Το 145 π.Χ., μετά την κατάκτηση της γειτονικής Πραισού, έγινε η πιο δυνατή πόλη της Ανατολικής Κρήτης, όπως μαρτυρούν οι επιγραφικές και φιλολογικές πηγές.

Τα αργυρά της νομίσματα (τετράδραχμα, δίδραχμα και δραχμές), με την κεφαλή της Τύχης ως εμπροσθότυπο, κόπηκαν μετάξυ του 110 και του 80 π.Χ., και μαρτυρούν την οικονομική ευημερία της κατά την εποχή αυτή. Η ευημερία αυτή ήταν αποτέλεσμα τόσο της εδαφικής προσάρτησης της πλούσιας περιοχής της Πραισού όσο και της αύξησης της παραγωγής κρασιού στην χώρα της Ιεράπυτνας (με βλέψεις εμπορικές ή μη), όπως μαρτυρούν οι ενσφράγιστοι ιεραπυτνιακοί αμφορείς που βρέθηκαν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, στην Καλλατία της Μαύρης Θάλασσας και στη μικρή χερσόνησο Τρυπητός στην περιοχή της Σητείας, όπου οι έρευνες έφεραν στο φως τμήμα σημαντικής ελληνιστικής πόλης.

Η μέλισσα που εμφανίζεται σε μία από τις σφραγίδες των αμφορέων ως επίσημο σύμβολο της Ιεράπυτνας, συναντάται επίσης στην οπίσθια όψη δύο χάλκινων ιεραπυτνιακών νομισμάτων, τα οποία βρίσκονται σήμερα στη νομισματική συλλογή του Ashmolean Museum στην Οξφόρδη. Ισως η επιλογή της μέλισσας ως συμβόλου να είχε σχέση με την κατάκτηση της Πραισού από την Ιεράπυτνα, καθώς ο τύπος είναι χαρακτηριστικός των πραισιακών νομισμάτων.

Η επιγραφή που εμφανίζεται στη σφραγίδα του αμφορέα με τη μέλισσα και στα νομίσματα με τη μέλισσα, είναι το εθνικό των Ιεραπυτνίων σε συντετμημένη μορφή: ΙΕ. Σε άλλες σφραγίδες ιεραπυτνιακών αμφορέων εμφανίζεται ολόκληρο το εθνικό δηλ. ΙΕ(Α)ΡΑΠΥΤΝΙ[ΩΝ] καθώς και ονόματα αρχόντων, επώνυμων ή μη (ΣΩΣΟΣ, ΠΑΣΙΩΝ). Το ίδιο συμβαίνει και στα αργυρά νομίσματα της Ιεράπυτνας με την κεφαλή της Τύχης που αρχίζουν να κόβονται μετά το 110 π.Χ. Το εθνικό των Ιεραπυτνίων δεν εμφανίζεται ολόκληρο σε κανένα νόμισμα πριν το 110 π.Χ. και τα ονόματα των αρχόντων αρχίζουν να αναγράφονται στα νομίσματα της Ιεράπυτνας μέσα στο δεύτερο μισό του 2ου π. Χ. αιώνα. Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία η Ιεράπυτνα αρχίζει να οργανώνει τη νομισματοκοπία της για να διευκολυνθεί ο οικονομικός και διοικητικός έλεγχος. Τον ίδιο έλεγχο άσκησε, πιθανώς την ίδια περίοδο, και στην διακίνηση των προϊόντων της. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι ιεραπυτνιακοί αμφορείς καθώς και τα νομίσματα με τη μέλισσα, θα πρέπει να χρονολογηθούν μετά το 145 π.Χ. και μάλιστα προς το τέλος του δευτέρου μισού του 2ου π.Χ αιώνα.

M.D. Trifiró, The hoard Αρκαλοχώρι–Αστρίτσι 1936 (*IGCH* 154), ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 143–154

Il tesoretto Αρκαλοχώρι–Αστρίτσι 1936 (IGCH 154). Il tesoretto *IGCH* 154, rinvenuto a Creta (località Astritsi), consta di emissioni argentee provenienti dalle città cretesi e da Cirene, Corinto e colonie, Argo, Tebe ed Egina. Sono state studiate solo le emissioni non –cretesi che ammontano a cinquantacinque monete d'argento a cui vanno aggiunti altri sei esemplari provenienti da Cirene. Questi ultimi ufficialmente appartengono ad un tesoretto rinvenuto nel 1935 a Hierapytna (*IGCH* 318), ma molto probabilmente fanno parte del nostro ripostiglio, e sono attualmente conservati insieme ad esso presso il Museo Numismatico di Atene.

Unitamente al catalogo numismatico si è fornito un breve commento relativo alle singole emissioni monetali, nel tentativo di contestualizzare le serie e di chiarirne la cronologia assoluta e relativa. Particolare attenzione è stata riservata alla monetazione cirenea nel tentativo di motivarne la presenza nell'isola di Creta, alla luce dei rapporti economici e commerciali testimoniatici dalle scarse fonti storiche. Per tali serie si è

sostenuta una cronologia «bassa» (300/290–280 a.C.) e si è proposto di identificarne lo standard ponderale con la fase intermedia del peso tolemaico adottato dal 310 a.C., probabilmente in concomitanza con un cambiamento della *ratio* tra oro e argento.

I «pegasi» provengono sia da Corinto che dalle sue colonie (Anactorion, Amphilochian Argos, Thyrrheion) e presentano simboli e monogrammi differenti, ma cronologicamente appartengono tutti al V periodo Ravel (387–306 a.C.).

Delle emissioni argive, scarsamente studiate, si è presentata la classificazione e si è proposta una cronologia molto ampia, dovendo necessariamente appartenere al periodo precedente l'ingresso della città nella Lega Achea.

David Jordan, Ψήγματα κριτικής, 4–10 [συνέχεια του άρθου «Ψήγματα κριτικής», Ευλιμένη 1 (2000), 127–131], ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 155–159

Critical Trifles, 4–10 [continuation of «Ψήγματα κριτικής», Eulimene 1 (2000) 127–31].

4. On the curse tablet *DTAud* 41 (Megarid, Roman imperial), at B 1/2 and 4 read [μυ]/ριώνυ[μο]ν and [σ]τρέφῃς respectively rather than the published [τ]/ριώνυ[μο]ν and [σ]/τρέφῃς.

5. On the curse tablet *DTAud* 42 (Megarid, Roman imperial), at B 8 read τ]οὺς ἀκραπόδων (for ἀκρο–) δακτύλους rather than the published ...]ους ἄκρα ποδῶν δακτύλους.

6. On the gemstone Religions and cults in Pannonia. Exhibition at Székesférvár, Csók István Gallery, 15 May–30 September 1996 (Székesférvár 1998), no. 240 (Pannonia, III A.D.), read the personal name Φιλοσέραπιν ʼΑγάθωνα rather than the published ΦΙΛΟΣΕΡΑΠΙΝΑΓΑΘΜΝΑ.

7. On the silver phylactery *BullMusComRoma n.s.* 13 (1999) 18–30 (Rome, IV/V A.D.), in line 1 read Πρὸς σεληνιαζομένους rather than the published Πρὸς σε̣λ[ήν]ην παξομένους.

8. On the papyrus phylactery *P.Oxy.* VII 1058 = *PGM* 6b (IV/V A.D.) read δο̄/{ρ}λον rather than the published δο/ῦλον in lines 3/4. The ὁ κα̣τ̣ο̣[(ὁ καλ̣̣ [*edd.*) in line 6 is no doubt from the beginning of LXX *Ps.* 90.1: ʽΟ κατοικῶν ἐν βοηθείᾳ τοῦ ὑψίστου ἐν σκέπῃ τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανίου αὐλισθήσεται.

9. The εν της ταρταρης in lines 8/9 of the formulary *P.Carlsberg* inv. 52 (31) (VII A.D.; *Magica varia* 1) should be normalized ἐν τοῖς Ταρτάροις rather than ἐν τῆς Ταρτάρου as published.

10. On the parchment amulet *P.Louvre* inv. 7332 *bis* (VII A.D.; *Magica varia* 2 = *SB* XVIII 13602) at line 13 read τῆ̣[α̣]ς τ̣ε̣γ̣ο̣ύ̣σης (for τεκούσης) (*e.g.*) Μ[[ητρὸς] Θ̣ε̣[οῦ]] rather than the published τὴς᾽ δε̣τ̣ε̣τ̣ο̣ύ̣σης μ[̣̣̣̣̣̣].

A. Agelarakis, On the Clazomenian quest in Thrace during the 7th and 6th centuries BC, as revealed through Anthropological Archaeology, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 161–186

Περί του Κλαζομενιακού αποικισμού στη Θράκη τον 7ο και 6ο αιώνα π.Χ., μέσω της Ανθρωπολογικής Αρχαιολογίας. Παρουσιάζονται τα αρχαιο–ανθρωπολογικά δεδομένα που βασίζονται στη μελέτη του ανθρώπινου σκελετικού υλικού από ανασκαφές στο αρχαϊκό νεκροταφείο των Κλαζομενίων, του ανασκαφικού τομέα «Κ» στα Ἀβδηρα. Τα δημογραφικά και επιδημιολογικά στοιχεία αυτού του δείγματος του πληθυσμού, όπως

υποστηρίζονται από την ταφονομική, αρχαιομετρική, φυσική ανθρωπολογική και παλαιοπαθολογική έρευνα, παρέχουν σημαντικότατα αποτελέσματα στον χώρο της Ανθρωπολογικής Αρχαιολογίας, συμβάλλοντας, σε συνδυασμό με τις καθαρά αρχαιολογικές και σωζόμενες ιστορικές πηγές, στη διαλεύκανση πολλών ερωτημάτων σχετικά για τις εμπειρίες των Κλαζομενίων αποικιστών στη Θράκη και προσφέροντας παράλληλα ένα γόνιμο πεδίο για περαιτέρω προβληματισμό και ερμηνείες όσον αφορά τα αρχαϊκά χρόνια στα Άβδηρα.

C. Bourbou, Infant mortality: the complexity of it all!, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 187–203

Παιδική θνησιμότητα: Μια πολύπλοκη υπόθεση. Η αρχαιολογική και ανθρωπολογική έρευνα μέχρι σήμερα δεν έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στη μελέτη των παιδικών ταφών. Παρόλα ταύτα, οι ταφές των ανήλικων ατόμων μπορούν να προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για τη σύνθεση της εικόνας των παλαιοτέρων κοινωνιών, καθώς τόσο το ποσοστό της παιδικής θνησιμότητας σε κάθε πληθυσμό όσο και οι διάφορες ασθένειες αποτελούν σημαντικές μαρτυρίες για το βιοτικό του επίπεδο. Τα παιδιά, πέρα από τη βιολογική τους υπόσταση προσδιορίζονται και μέσα από το πολιτιστικό πλαίσιο που ορίζει ο κάθε κοινωνικός ιστός. Έτσι, η συμπεριφορά των ενηλίκων απέναντι στα παιδιά είναι διαφορετική, ακόμα και στις περιπτώσεις του θανάτου ή της ταφής τους. Το θέμα της παιδοκτονίας (μέσα στους κόλπους της οικογένειας ή ως θυσία–προσφορά στους θεούς) έχει απασχολήσει περισσότερο τους ερευνητές, ιδιαίτερα στην προσπάθειά τους να αναγνωρίσουν τέτοιες περιπτώσεις από τα αρχαιολογικά και ανθρωπολογικά κατάλοιπα. Στην εργασία αυτή, παράλληλα με το θέμα της ταφονομίας (παράγοντες διατήρησης ή μη των παιδικών οστών) και της παιδοκτονίας στην αρχαιότητα, επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στην παιδική θνησιμότητα σε θέσεις της πρωτοβυζαντινής περιόδου (Ελεύθερνα, Γόρτυνα, Κνωσός, Κόρινθος, Μεσσήνη, Αλική). Η πρωτοβυζαντινή περίοδος παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον καθώς αποτελεί μία αρκετά «ταραγμένη» περίοδο της ύστερης αρχαιότητας για την οποία ελάχιστα μας είναι γνωστά. Η μελέτη των παιδικών ταφών από τις παραπάνω θέσεις μας έδωσε πολύτιμα στοιχεία για τα ποσοστά της παιδικής θνησιμότητας (υψηλότερα μετά τη γέννηση σε κάποιες θέσεις) αλλά και διάφορες μεταβολικές κυρίως ασθένειες (cribra orbitalia, Harris lines, έλλειψη βιταμίνης C).

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ *IGCH* 170

Ο θησαυρός με τον αριθμό *IGCH* 170, που βρέθηκε στο Γύθειο Λακωνίας το 1938, αποτελούμενος από 33 αργυρά νομίσματα, ανήκει στην κατηγορία εκείνη των ευρημάτων που οπωσδήποτε εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας για τη νομισματική κυκλοφορία στην Πελοπόννησο κατά την ελληνιστική εποχή. Το εύρημα απαρτίζεται στην πλειονότητά του από τριώβολα Σικυώνος, συνολικά 31, μία δραχμή Αιγίνης και ένα τετράδραχμο Αντιόχου Α΄ Σωτήρος νομισματοκοπείου Σελευκείας προς Τίγριν.[1] Η χρονολογία απόκρυψης κατά τους Οικονομίδου–Picard ανάγεται στα μέσα του 3ου π.Χ. αι., και ειδικότερα στη δεκαετία 250–240 π.Χ. (σσ. 125–128, αρ. 1–33).

Η δραχμή Αιγίνης (αρ. 1) ανήκει στον τύπο της χερσαίας χελώνας με έγκοιλο τετράγωνο ως οπισθότυπο, διακοσμημένο με δύο στιγμές στο επάνω διάχωρο αριστερά.[2] Πρόκειται για την κατηγορία που έχει χαρακτηρίσθεί ως πολυάριθμη, επειδή απαντά συχνά σε ευρήματα της Πελοποννήσου.[3] Ειδικά η «χελώνη» είναι το νόμισμα που αναφέρουν οι αρχαίοι λεξικογράφοι ως αυτό των «Πελοποννησίων», «... καὶ μὴν τὸ Πελοποννησίων νόμισμα χελώνην τινὲς ἠξίουν καλεῖν ἀπὸ τοῦ τυπώματος ὅθεν ἡ μὲν παροιμία τὰν ἀρετὰν καὶ τὰν σοφίαν νικᾶντι χελῶναι...».[4] Σήμερα, που η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φως θησαυρούς πλούσιους σε «χελώνες», υπάρχει δυνατότητα ακριβέστερης χρονολόγησης όλων των κατηγοριών των αιγινήτικων αυτών νομισμάτων.[5]

Η έκδοση με τις δύο στιγμές, καθώς και οι εκδόσεις με το εθνικό ΑΙΓΙ και τα διάφορα σύμβολα στατήρων και κυρίως δραχμών και τριωβόλων, που συνήθως περιέχονται στους θησαυρούς, χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 4ου π.Χ. αι. ή και λίγο νωρίτερα. Επειδή όμως οι κατηγορίες αυτές εντοπίζονται και σε μεταγενέστερα ευρήματα του 2ου π.Χ. αι., μαζί με τριώβολα της Αχαϊκής Συμπολιτείας, τίθεται αυτομάτως το ερώτημα με ποια σειρά εκδόθηκαν αλλά και για πόσο χρονικό διάστημα διατηρήθηκαν εν ισχύι. Το γεγονός ότι οι «χελώνες» συνυπάρχουν με τριώβολα της Αχαϊκής Συμπολιτείας ασφαλώς δεν συμβάλλει στον ακριβή προσδιορισμό της χρονολογίας έκδοσής τους, και για το λόγο αυτό οι Shpresa και Nicolet προτείνουν ότι θα πρέπει κάποτε να καταμετρηθούν τα νομίσματα και των δύο κατηγοριών σε όλους τους

---

[1] Σύμφωνα με τη σχετική αλληλογραφία που αφορά στο εύρημα και η οποία φυλάσσεται στο Αρχείο του Μουσείου, ο θησαυρός βρέθηκε τον Δεκέμβριο του 1938 στο Γύθειο από κάτοικο της πόλεως, παραδόθηκε έναντι αμοιβής στον αρμόδιο Αρχαιολογικό Έφορο της περιοχής και στη συνέχεια εστάλη για εκτίμηση, ταύτιση και φύλαξη στο Νομισματικό Μουσείο Αθηνών, όπως αναφέρουν τα έγγραφα με αρ. πρωτ. 7422/28–2–39 και 18–2–39, και 7479/23 Μαΐου 1939.

[2] Shpresa Gjongecaj (Tirana)–Hélène Nicolet–Pierre (Paris), Le monnayage d'argent d'Égine et le trésor de Hollm (Albanie) 1991, BCH, 119(1995), σ. 283–332, σ. 287, αρ. 10, (στο εξής: Hollm).

[3] Mando Oeconomides, The *IGCH* 101 Hoard and the Circulation of the Tortoise in the Peloponnesus, Florilegium numismaticum, Studia in honorem U. Westermark 1992, σ. 307–311, σ. 308 (στο εξής: Oeconomides, Tortoise).

[4] Pollux, Onomasticon 74, βιβλίον IX, κεφ. VI και Hollm, σ. 284.

[5] Hollm, σ. 288.

θησαυρούς, και το αποτέλεσμα αυτού του υπολογισμού να συνεξετασθεί με το φαινόμενο της διακίνησης και κυκλοφορίας των υποδιαιρέσεων του αιγινήτικου στατήρα στα ευρήματα στα τέλη της ελληνιστικής εποχής.[6]

Τα τριώβολα Σικυώνος (αρ. 2–32) με τις γνωστές παραστάσεις χίμαιρα/περιστέρι φέρουν διάφορα σύμβολα, χαρακτηριστικά της έκδοσης, όπως στιγμές και τα γράμματα: Ι, Δ, Μ, ΝΟ. Το βάρος τους κυμαίνεται από 2.140 γρ. το ελαφρότερο νόμισμα έως 2.703 γρ. το βαρύτερο, με μέσο όρο περίπου 2.6 γρ. Ακολουθούν δηλαδή τον λεγόμενο «μειωμένο» σταθμητικό αιγινητικό κανόνα.[7] Όπως θα καταδειχθεί στη συνέχεια, η παρουσία των νομισματικών αυτών εκδόσεων είναι διαχρονική με άφθονα παραδείγματα στους ελληνιστικούς θησαυρούς της Πελοποννήσου. Σύμφωνα μάλιστα με παρατηρήσεις της Jennifer Warren σε πρόσφατη μελέτη της για τα αργυρά νομίσματα της Σικυώνος,[8] τα τριώβολα αυτής της σειράς ανάγονται στο τελευταίο τρίτο του 4ου π.Χ. αι. (χρονολογία έναρξης της κοπής). Η χρονική διάρκεια κοπής της σειράς δεν έχει ακόμα προσδιορισθεί. Η έκδοση αυτή, που ήταν μάλλον περιοδική, πιθανώς σταμάτησε πριν από τη μείωση του αιγινητικού σταθμητικού κανόνα στην Πελοπόννησο.[9] Εφόσον ευσταθεί αυτή η άποψη, τότε τα τριώβολα του θησαυρού του Γυθείου, που έχουν μειωμένο βάρος σε σχέση με τον σταθερό σταθμητικό αιγινητικό κανόνα, θα μπορούσαν να χρονολογηθούν και μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 3ου π.Χ. αι.[10] και να θεωρηθούν ως ύστερες εκδόσεις της σειράς. Με τα ανωτέρω δεδομένα αναθεωρείται πλήρως η παλαιότερη χρονολόγηση, που αναγόταν στα μέσα του 4ου π.Χ. αι., και ειδικότερα μεταξύ 365 και 330 π.Χ.[11]

Είναι γνωστό ότι τα νομισματοκοπεία της Σικυώνος, των Οπουντίων Λοκρών, της Ιστιαίας και του Κοινού των Βοιωτών επέδειξαν μεγάλη δραστηριότητα κατά την ελληνιστική εποχή, με πλούσια παραγωγή νομισμάτων ευρύτατης αποδοχής.[12] Για το λόγο αυτό νομίσματα της Σικυώνος όλων των υποδιαιρέσεων αφθονούν σε θησαυρούς όχι μόνον εντός των ορίων της Πελοποννήσου, αλλά και σε ευρήματα περιοχών αρκετά απομακρυσμένων από το κέντρο παραγωγής, όπως: Θεσσαλία, (Τρίκαλα: *IGCH* 117 και «Θεσσαλία»: *IGCH* 133, Φαϋττός: *IGCH* 159, Φάλαννα 43), Κεντρική Ελλάδα (Άγιοι Θεόδωροι: *IGCH* 93, Αβάι Φωκίδος: *IGCH* 195).[13]

---

[6] Hollm, σ. 297, αρ. 10–13.

[7] Otto Mørkholm, Early Hellenistic Coinage from the Accession of Alexander to the Peace of Apamea (336–188 B.C.), Cambridge University Press 1997, σ. 9 (στο εξής: Mørkholm).

[8] Jennifer A.W. Warren, The silver coins of Sikyon in Leiden, Analyses and some comments on the coinage, *pour Denyse*, Divertissements Numismatiques, έκδ. Silvia Mani Hurter et Carmen Arnold–Biucchi, Bern 2000, σ. 201 κ.ε, σ. 208 (στο εξής: Warren, Sikyon in Leiden).

[9] *ο.π.*, σ. 208.

[10] Mørkholm, σ. 9.

[11] Jennifer A.W. Warren, The 1980 Kato Klitoria Hoard, Kraay–Mørkholm Essays, 291–300, σ. 297 (στο εξής: Klitoria Hoard). Ο θησαυρός αυτός περιέχει οβολούς Σικυώνος με την ίδια παράσταση ιπτάμενου περιστεριού, και χρονολογία απόκρυψης περί το 340/330 π.Χ. Της ιδίας, The autonomous bronze coinage of Sikyon, Part I, NC (1983), σ. 28–33, σ. 32 και της ιδίας, Updating (and Downdating) the Autonomous Bronge Coinage of Sikyon, in: Studies in Greek numismatics in memory of Martin Jessop Price, London 1998, σ. 347–361 (σποράδην).

[12] Ioannis Touratsoglou, The Price of Power: Drachms in the name of Alexander in Greece, Ευλιμένη 1 (2000), σ. 91–118, σ. 95 (στο εξής: Price of Power).

[13] πρβλ. *ο.π.* σ. 95.

Το τετράδραχμον του Αντιόχου Α΄ Σωτήρος (αρ. 33) είναι έκδοση του νομισματοκοπείου Σελευκείας προς Τίγριν με χρονολογία κοπής περ. 278–274 π.Χ.[14] Οι πρόσφατες μελέτες για τη νομισματική κυκλοφορία στην Ελλάδα κατά την ελληνιστική εποχή έχουν αποδείξει ότι τα τετράδραχμα των Σελευκιδών απαντούν αρκετά συχνά σε μικρές ωστόσο ποσότητες στους θησαυρούς με χρονολογία απόκρυψης το δεύτερο μισό του 3ου π.Χ. αι., κυρίως στην Πελοπόννησο, Μακεδονία, Εύβοια και λιγότερο στη Θεσσαλία, ενώ απουσιάζουν από την κεντρική Ελλάδα και Αιτωλία.[15] Το φαινόμενο της παρουσίας των νομισμάτων των Σελευκιδών στην Πελοπόννησο και τον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, στην πλειονότητά τους εκδόσεις νομισματοκοπείων της Μικράς Ασίας, μπορεί να δικαιολογηθεί είτε από την άφιξη και παραμονή μισθοφόρων στρατιωτών στην Ελλάδα προερχόμενων από την Ανατολή προς αναζήτηση εργασίας,[16] είτε από τις εμπορικές συναλλαγές της Πελοποννήσου με πόλεις της Ανατολής και κυρίως με τη Ρόδο πριν από τα ταραγμένα εξ αιτίας των πολέμων χρόνια του δευτέρου μισού του 3ου π.Χ. αι. Είναι άλλωστε γνωστό ότι οι Ρόδιοι είχαν συνάψει εμπορική συμφωνία με τους Αργείους στα μέσα του αιώνα, ώστε να προμηθεύονται εμπορεύματα με πίστωση και να αποπληρώνουν με διευκολύνσεις.[17]

Εάν παραλληλίσουμε τη σύνθεση του θησαυρού του Γυθείου με άλλα νομισματικά σύνολα από την Πελοπόννησο, που περιέχουν όμοιες εκδόσεις και χρονολογούν την απόκρυψή τους από τα μέσα του 4ου μέχρι και τον 2ο π.Χ. αι., διαπιστώνουμε τα ακόλουθα: α) επί συνόλου 23 θησαυρών οι έξι[18] περιέχουν, εκτός των άλλων εκδόσεων, δραχμές Αιγίνης (οι τέσσερις από μία) και τριώβολα Σικυώνος, β) στους εννέα[19] εντοπίζονται και τριώβολα Σικυώνος, γ) οι τέσσερις[20] περιλαμβάνουν και δραχμές Αιγίνης, και τέλος δ) όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, μόνο σε τέσσερις απαντούν τετράδραχμα Σελευκιδών:

---

[14] Edward T. Newell, The Coinage of the Eastern Seleucid Mints, from Seleucus I to Antiochus III, New York 1978, αρ. 140–142, πιν. XIII 7–10 και SNG, Israel The Arnold Spaer Collection of Seleucid Coins, Jerusalem 1998, I, πιν. 18, 287. Επίσης Alain Davesne–Georges Le Rider, Gülnar II, Le trésor de Meydancikkale, Paris 1989, σ. 145, αρ. 2915–2916 και Georges Le Rider, Les trouvailles monétaires dans le temple d'Artémis à Sardes (*IGCH* 1299 et 1300), RN (1991), σ. 71–88, αρ. 42 (404).

[15] Price of Power, σ. 97. Ιωάννης Τουράτσογλου, Disjecta Membra. Δύο νέοι ελληνιστικοί «θησαυροί» από τόν ελλαδικό χώρο, Βιβλιοθήκη της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας 3, Αθήνα 1995 (δίγλωσσο), Παν και Ποσειδών: Η κατάσχεση Θεσπρωτίας, 1992, σ. 68, και Tony Hackens, À propos de la circulation monétaire dans le Péloponnèse au IIIe s. av. J.–C., Antidorum W. Peremans sexagenario ab alumnis oblatum, Studia Hellenistica, 16(1968), σ. 69–95, Monnaies Séleucides, σ. 77–82 (στο εξής: Hackens).

[16] Sidney P. Noe, The Corinth Hoard of 1938, MN 10 (1962), σ. 9–41, σ. 31.

[17] Hackens, σ. 80–81.

[18] Οι με αριθμό *IGCH* 67 (Μούλκι), 122 (Μαυρίκι Μαντινείας), 132 (Τάλαντα Λακωνίας) 173 (Δοκίμιον Κυπαρισσίας), 261 Ζούγκρα Αχαΐας) και 270 (Ολυμπία).

[19] Οι με αριθμό *IGCH* 75 (Πύργος), 76 (Κυπαρισσία), 115 (Μποζικά Νεμέας), 129 (Πελοποννήσου 1935), 182 (Θερειανός Πατρών), 243 (Πελοποννήσου πριν το 1940), 246 (Πελοποννήσου 1936), 262 (Διακοφτό Αχαΐας) και 301 (Μεσσηνία).

[20] Οι με αριθμό *IGCH* 101 (Τρίπολη), 176 (Ολυμπία), 267 (Αχαΐα) και 302 (Ζαχάρω).

Θησαυρός	**Χρονολογία απόκρυψης κατά *IGCH***	**Τετράδραχμα Σελευκιδών**
IGCH 179 Σοφικόν	230–220 π.Χ.	4
IGCH 181 Σπάρτη	222 π.Χ.	4
IGCH 186 Πάτραι	περ. 218 π.Χ.	1
IGCH 187 Κόρινθος	περ. 215 π.Χ.	8

Θησαυροί Πελοποννήσου με τετράδραχμα Σελευκιδών

Από την προηγηθείσα ανάλυση προκύπτει εύλογα το συμπέρασμα ότι στους ελληνιστικούς θησαυρούς της Πελοποννήσου, οι οποίοι περιέχουν τις εξεταζόμενες νομισματικές εκδόσεις, το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνουν τα τριώβολα της Σικυώνος, ακολουθούν οι δραχμές Αιγίνης και στην τρίτη θέση εμφανίζονται τα τετράδραχμα των Σελευκιδών. Αξιοπρόσεχτο είναι το γεγονός ότι το σύνολο του Γυθείου παρουσιάζει σύνθεση από κοπές που μαρτυρούνται συχνά στα πελοποννησιακά ευρήματα. Πρόκειται για νομισματικές εκδόσεις ισχυρών πόλεων και βασιλέων, οι οποίες, όπως αποδεικνύουν οι μελέτες της νομισματικής κυκλοφορίας στην Πελοπόννησο την περίοδο αυτή, φαίνεται ότι έχαιραν γενικής εκτίμησης και αποδοχής, λόγω της έντονης παρουσίας τους στο μεγαλύτερο μέρος των θησαυρών της περιοχής. Αναφορικά με τα νομίσματα των Σελευκιδών, η συγκέντρωση εκδόσεων του νομισματοκοπείου Σελευκείας προς Τίγριν, που παρατηρείται στους θησαυρούς *IGCH* 179 Σοφικόν, 181 Σπάρτη, 187 Κόρινθος, και του εξεταζόμενου, μπορεί να ερμηνευθεί ως φαινόμενο αξιοσημείωτο και χρήζον περαιτέρω έρευνας για τη νομισματική κυκλοφορία στην Πελοπόννησο κατά το δεύτερο μισό του 3ου μ.Χ. αι.[21]

Σε ό,τι αφορά τη χρονολογία απόκρυψης του ευρήματος, καθοριστικό ρόλο παίζει η παρουσία του τετραδράχμου του Αντιόχου Α΄. Κατ΄ αρχήν, και με δεδομένη τη μαρτυρία των τετραδράχμων των Σελευκιδών στους θησαυρούς της Πελοποννήσου με χρονολογία απόκρυψης από το 230 μέχρι και το 215 π.Χ., όπως φαίνεται στον ανωτέρω πίνακα, οδηγούμεθα σε χρονολόγηση υστερότερη από τη δεκαετία 250–240 π.Χ. Στο μέτρο μάλιστα που οι αποκρύψεις νομισματικών συνόλων είναι δυνατό να αντικατοπρίζουν μεταξύ άλλων, πολιτικές αντιπαραθέσεις ή πολεμικές συγκρούσεις, ο θησαυρός του Γυθείου ενδέχεται να συνδέεται με το τέλος της βασιλείας του μεταρρυθμιστή ηγεμόνα της Σπάρτης Κλεομένη Γ΄ (236–222 π.Χ.), που συμπίπτει με το γνωστό ως Κλεομενικό πόλεμο (228–222 π.Χ.) ή και την τραγική ήττα του από τους Μακεδόνες και του Αχαιούς υπό τον Αντίγονο Δώσωνα στη Σελλασία, λίγα χιλιόμετρα βορειότερα της Σπάρτης. Ενδέχεται ακόμα να συνδέεται και με την ταραγμένη περίοδο που ακολούθησε, αυτή του Συμμαχικού πολέμου (220–217 π.Χ.), όταν ο Φίλιππος Ε΄ πολιόρκησε την πόλη.[22] Επομένως, *grosso modo*, μπορει να προταθεί ως πιθανη χρονολογία απόκρυψης το έτος 220 π.Χ.

Το εύρημα του Γυθείου έρχεται να προσθέσει ένα ακόμα ισχυρό δεδομένο στη νομισματική κυκλοφορία της ελληνιστικής περιόδου στην Πελοπόννησο, να ενισχύσει τις

[21] Τα 8 από τα 17 τετράδραχμα που φαίνονται στον ανωτέρω πίνακα είναι εκδόσεις νομισματοκοπείου Σελευκείας προς Τίγριν.

[22] The Cambridge Ancient History, vol. VII, 1928, σ. 760–768, Paul Cartledge–Antony Spawforth, Hellenistic and Roman Sparta. A Tale of two Cities. London–N.York 1989, σ. 38–58, και Ελένη Κουρίνου, Σπάρτη. Συμβολή στη μνημειακή τοπογραφία της. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα 1999, σ. 28.

ήδη διατυπωμένες θέσεις γι αυτήν, αλλά και να συμβάλει στη διαμόρφωση νέων απόψεων, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τη χρονολόγηση των τριωβόλων της Σικυώνος, που συνιστούν την πλειονότητά του.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΘΗΣΑΥΡΟΥ ΓΥΘΕΙΟΥ

1.
Δραχμή Αιγίνης
Χερσαία χελώνα/έγκοιλο τετράγωνο με δύο στιγμές στο κάτω αριστερό διάχωρο.[23]
Βάρος: 5, 043 γρ. Άξονας: 06

2.
Τριώβολο Σικυώνος
Χίμαιρα προς αριστερά. Στο πεδίο κάτω αριστερά ΣΙ/Περιστέρι προς αριστερά.[24]
Βάρος: 2,682 γρ. Άξονας: 06

3.
Όμοιο –[ΣΙ]
Βάρος: 2,432 γρ. Άξονας: 03

4.
Όμοιο –ΣΙ/στιγμή στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,629 γρ. Άξονας: 01

5.
Όμοιο –[ΣΙ]
Βάρος: 2,563 γρ. Άξονας: 04

6.
Όμοιο –[ΣΙ]
Βάρος: 2,462 γρ. Άξονας: 03

7.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,477 γρ. Άξονας: 03

8.
Όμοιο –Σ[Ι]
Βάρος: 2,659 γρ. Άξονας: 02

9.
Όμοιο –[ΣΙ]/στιγμή στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,439 γρ. Άξονας: 12

---

[23] Oeconomides, Tortoise, σ. 309, αρ. 5–29.

[24] Warren, Sikyon in Leiden, πιν. 24, αρ. 19–26.

10.
Όμοιο –[ΣΙ]
Βάρος: 2,140 γρ. Άξονας: 03

11.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,644 γρ. Άξονας: 06

12.
Όμοιο –[ΣΙ]
Βάρος: 2,650 γρ. Άξονας: 06

13.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,672 γρ. Άξονας: 12

14.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,568 γρ. Άξονας: 12

15.
Όμοιο –ΣΙ/στιγμή στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,623 γρ. Άξονας: 03

16.
Όμοιο –ΣΙ/στιγμή στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,494 γρ. Άξονας: 05

17.
Όμοιο –ΣΙ/στιγμή στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,614 γρ. Άξονας: 06

18. 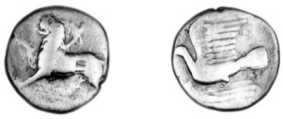
Όμοιο –ΣΙ/Ν στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,584 γρ. Άξονας: 09

19.
Όμοιο –[ΣΙ]/στιγμή στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,681 γρ. Άξονας: 03

20.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,542 γρ. Άξονας: 06

21.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,703 γρ. Άξονας: 01

22.
Όμοιο –ΣΙ/Ν στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,624 γρ. Άξονας: 03

23.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,640 γρ. Άξονας: 06

24.
Όμοιο –ΣΙ/στιγμή στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,582 γρ. Άξονας: 09

25.
Όμοιο –ΣΙ/στιγμή στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,647 γρ. Άξονας: 12

26.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,606 γρ. Άξονας: 06

27.
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,466 γρ. Άξονας: 12

28. 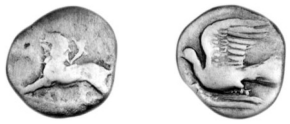
Όμοιο –ΣΙ
Βάρος: 2,549 γρ. Άξονας: 06

29.
Όμοιο –ΣΙ/Ι στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,612 γρ. Άξονας: 12

30.
Όμοιο –ΣΙ/Μ στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,615 γρ. Άξονας: 03

31. 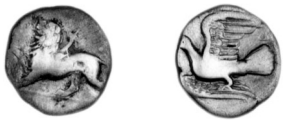
Όμοιο –ΣΙ/Δ στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,641 γρ. Άξονας: 09

32.
Όμοιο – ΣΙ/ΝΟ στο πεδίο δεξιά.
Βάρος: 2,585 γρ. Άξονας: 06

33.

Τετράδραχμον Αντιόχου Α΄ Σωτήρος
Κεφαλή του Αντιόχου Α΄ προς δ. με διάδημα /
Απόλλων καθήμενος επί του ομφαλού προς αρ.,
κρατώντας δύο βέλη. Στο πεδίο αρ. ΑΙ, δ. ΗΡ.[25]
Βάρος: 16,915 γρ. Άξονας: 12

Ιωάννα Κολτσίδα–Μακρή
Νομισματικό Μουσείο
Αθήνα

[25] Πρβλ. υποσημείωση αρ. 14.